

Makale Geliş Tarihi: 09.10.2020/**Makale Kabul Tarihi:** 28.11.2020

OSMANLI KRONİKLERİNE GÖRE II. BAYEZİD DÖNEMİ'NDE MEYDANA GELEN DOĞAL AFET- LER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Mehmet BALABAN*

Öz: Doğal afetler çoğu zaman insan unsuruyla kontrol edilemeyen yeryüzünün bir kısmını ya da tamamını etkisi altına alarak ciddi zararlara sebebiyet veren doğa olaylarıdır. Tarih boyunca sebep olduğu tahribatlarla toplum ve milletleri açlık, yokluk, evsiz kalma, can kaybı gibi sorunlarla karşı karşıya bırakan bu afetler Sultan II. Bayezid'in saltanatında da meydana gelmiş, halk ve devleti sosyoekonomik hatta siyasi ölçekte etkileyerek birçok sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu çalışmada Bayezid Dönemi'nde yaşanan doğal afetler inceleme konusu yapılmıştır. Çalışma arşiv kaynaklarının tamamlayıcı unsuru hüviyetinde olan Osmanlı tarih yazıcılığının kaynak eserleri olma niteliği taşıyan; toplumu sosyal, siyasal ve ekonomik yönden etkileyen hadiseler yer veren Osmanlı kronikleri üzerinden yürütülmüştür. Öncelikle çalışmanın gerçekleştirildiği dönemin anlaşılması açısından Bayezid Devri'nin sosyal ve siyasal hadiselerine genel hatlarıyla değinilmiştir. Devamında ise Bayezid Devri'nde yaşanan doğal afetler meydana geliş biçimlerine göre kategorize edilerek kıtlıklar, aşırı yağışlar, salgın hastalıklar, yangınlar ve depremler başlıkları altında kronolojik olarak ele alınmıştır. Ardından bu afetlerin yansımaları tetkik edilerek. Bu döneme olan etkileri üzerinde bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Bayezid Dönemi, Afet, Deprem, Kıtlık, Salgın Hastalıklar, Yangın, Sel.

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, mehmetbalabantr@gmail.com. Orcid: 0000-0003-0371-7798

AN INVESTIGATION ON NATURAL DISASTERS THAT OCCURED IN THE PERIOD OF BAYEZID II ACCORDING TO THE OTTOMAN CHRONICS

Abstract : Natural disasters are natural events that cannot be controlled by the human element and cause serious damage by affecting some or all of the world. Throughout history, these disasters, which caused society and nations to face problems such as hunger, poverty, homelessness, loss of life, also occurred during the reign of Sultan Bayezid II and caused many problems by affecting the public and the state on a socioeconomic and even politically. In this study, the natural disasters experienced in the Bayezid Period are examined. The work has the characteristics of being the source works of Ottoman historiography, which is a complementary element of archive sources; It was conducted through Ottoman chronicles, which included events affecting the society socially, politically and economically. First of all, in terms of understanding the period in which the study was carried out, the social and political events of the Period of Bayezid were mentioned in general terms. Subsequently, the natural disasters experienced in the Period of Bayezid were categorized according to their occurrence and discussed chronologically under the titles of famines, flood, epidemics, fires and earthquakes. Then, the reflections of these disasters were examined and an evaluation was made on their effects on this period.

Key words: Period of Bayezid, Disaster, Earthquake, Famine, Epidemics, Fire, Flood

Giriş

II. Mehmed'in Memlük Seferi sırasında 3 Mayıs 1481 (4 Rebülevvel 886) tarihinde Gebze yakınlarında vefat etmesi üzerine¹ Bayezid kardeşi Cem'den önce İstanbul'a ulaşıp Devlet-i Aliyye'nin sekizinci hükümdarı olarak Osmanlı tahtına oturmuş ancak kardeşi ile giriştiği mücadelede onu bertaraf ettikten sonra iktidarını sağlamlaştırabilmiştir.

Bayezid her ne kadar bu mücadeleyi kazanmışsa da kardeşinin Batı'nın elinde olması sebebiyle yıllarca Batı'ya karşı çekingen bir siyaset gütmüş, Cem'in (1495) vefatına kadar fetihçi bir politika geliştiremeyip başta papalık olmak üzere Rodos ve Hristiyan dünyasıyla iyi geçinmek mecburiyetinde kalmıştır.²

Bayezid'in iktidarının ilk dönemlerinde Boğdan Seferi gerçekleştirilmiştir. Bu sefer Kili (5 Temmuz 1484) ve Akkirman'ın (4 Ağustos 1484) alınıp Kırım ile karadan bağlantı kurulması ve Boğdan'ın vergiye bağlanması ile sonuçlanmıştır.³

Bayezid Dönemi'nin mühim gelişmelerinden birisi de denizcilik alanındaki atılımlardır. Bu dönemde donanmanın geliştirilmesi için yürütülen çalışmalarla Osmanlı, dönemin denizci devletleriyle rekabet edebilecek seviyeye ulaşmıştır.⁴ Bunun en bariz örneği Cem'in vefatıyla Batı'ya karşı yürüttüğü siyaseti değiştirerek fetihçi bir politika izlemeye başlayan Bayezid'in Venedik ile giriştiği 1499-1503 yılları arasında meydana gelen savaşlarda önemli başarılar elde etmesidir. Bu savaşlarda İnebahtı, Modon, Koron ve Navarin ele geçirilmiş ve Osmanlı'ya karşı oluşan Haçlı İttifakı bertaraf edilmiştir.⁵

Bayezid Dönemi Osmanlı-Memlük ilişkileri de yıllarca süren savaşlara sahne olmuştur. 1485-1491 yılları arasında Çukurova ile

¹ Cezar, M. (2011). *Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli Haritalı*. Ankara: TTK Basımevi, I, 591-592.

² Mazlum, M. (2006). *Osmanlı Kaynaklarına Göre II. Bayezid-Cem Mücadelesi ve Osmanlı Devleti'nin Dış Politikasına Etkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 151.

³ Turan, Ş. (1992). "Bayezid II". *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV, 5, s 235.

⁴ Bayezid Dönemi denizcilik faaliyetleri ile ilgili Bkz.: Bostan, İ. (2009). "II. Bayezid Döneminde Osmanlı Denizciliği". İ. Bostan, S. Özbakan (Editörler). *Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Türk Denizcilik Tarihi*. İstanbul. Deniz Basımevi Müdürlüğü, I, 111-119.

⁵ Uzunçarşılı, İ. H. (1995). *Osmanlı Tarihi*. Ankara: TTK, II, 213-224.

Dulkadir Beyliği üzerinde üstünlük kurma çabası ve Memlükler'in Cem'e vermiş oldukları destek sebebiyle meydana gelen bu savaşlar, iki tarafında tam bir üstünlük sağlayamaması ve Osmanlı'nın Adana ile Tarsus'taki kaleleri gelirlerinin Haremeyn vakıflarına bağlanması şartıyla Memlükler'e bırakması ile sonuçlanmıştır.⁶

Doğuda ise Bayezid Dönemi'nin en dikkat çekici meselesi Şah İsmail tehlikesinin belirmesidir. İsmail bu dönemde Bayezid'den Anadolu'daki müritlerinin kendisini ziyaret etmeleri için müsaade istemiş, bu istek başlangıçta Bayezid tarafından kabul edilmişse de sonraları gidişler geri dönme şartına bağlanmış, devamında ise yasaklanmıştır.⁷ Ayrıca İsmail taraftarları ve Anadolu'daki destekçileri cezalandırılmışlar, Teke vilayetindeki Kızılbaşlar ise Modon ve Koron'a sürülmüşlerdir.⁸

Bayezid'in iktidarının son dönemlerinde kendisi sağ olmasına rağmen evlatları arasında taht mücadelelerinin yaşandığı görülmektedir. Bu yarışa başlatan yegane unsur ise Bayezid'in hastalıklarının iyice artması ve tahtın Ahmed'e devredileceğine dair dedikoduların ayyuka çıkmasıdır.⁹ Bu söylentiler Selim ve Korkut'u harekete geçirmiş, avantajını koruma telaşına düşen Ahmed'i de mücadelenin içerisine çekmiştir.

Kardeşler arasındaki mücadeleler Selim'in babasına karşı harekete geçmesi ve mağlup olarak isyankar pozisyonuna düşmesi ile yeni bir boyut kazanmıştır. Ancak Selim babası ile karşı karşıya geldiği savaşta her ne kadar mağlup olmuş olsa da kamuoyu ve özellikle yeniçerilerin desteğini almayı başararak önemli bir avantaj kazandırmıştır. Selim'in nüfuzunun farkına varan Bayezid ise Selim taraftarlarının şehzadenin tahta çıkarılması için gerçekleştirdikleri baskılara daha fazla dayanamayıp 24 Nisan 1512 (7 Safer 918) tarihinde tahtı oğlu Selim'e devretmek mecburiyetinde kalmış ve ikamet etmek için hareket ettiği Dimetoka yolunda 10 Haziran 1512 (25 Rebülevvel 918) tarihinde vefat etmiştir.¹⁰

⁶ Turan, s. 236.

⁷ Tekindağ, Ş. (1967). "Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı". *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, I (3), 35.

⁸ Tansel, S. (1966). *Sultan II. Bayezid'in Siyasi Hayatı*. İstanbul: MEB, 237.

⁹ Gelibolulu Mustafa Ali, *Kitabüt't Tarih-i Kühü'l Ahbar*. (A. Uğur, M. Çuhadar vd), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, I-II, 933-934.

¹⁰ Emecen, F. M. *Yavuz Sultan Selim*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2018, 71-73.

Bu hadiselerin yanında Bayezid Dönemi'nde Şahkulu ve Nur Halife İsyanı'nın meydana geldiği de görülmektedir. Ayrıca bu dönemde sosyal ve siyasal hadiseleri tetikleyebilecek bir etki alanına sahip ve ekonomik yönden toplumu derinden etkileyen kıtlık, deprem, sel, veba gibi afetler de yaşanmıştır. Afet kavramı doğa, insan veya teknolojik kaynaklı bir olayın insanlara zarar vererek toplumların hayatlarını tamamen veya kısmen kesintiye uğratması anlamına gelmekte olup genel olarak doğal ve insan kaynaklı (Beşer) afetler olmak üzere iki türe ayrılmaktadır.¹¹ Bu çalışmada Osmanlı kroniklerinden hareketle II. Bayezid Dönemi doğal afetleri inceleme konusu yapılmıştır.

1. Doğal Afetler

1. 1. Kıtlıklar

Kıtlık toplumların herhangi bir ihtiyaç maddesine erişimde yaşadığı güçlüklerdir. O. Kılıç, kıtlıkların doğal olayları ile bağlantılı olarak gerçekleşmeleri halinde doğal afet olarak tanımlanabileceğini, insanların iradeleri dahilinde sosyal ve siyasal hadiselerle bağlantılı olarak gerçekleşmeleri durumunda ise doğal afet olarak tanımlanamayacağını ifade etmektedir.¹² O halde ikinci gruptaki kıtlıklar insan kaynaklı afet türleri içerisinde değerlendirilmelidir. Bu çalışma kıtlıklarla alakalı böylesi bir ayrıma gidilmeksizin yürütülmüştür. Kıtlıklar ile ilgili kroniklere yansıyan bilgiler bu şekilde kategorize edilmeyecek kadar kısıtlıdır.

II. Bayezid Dönemi'nde yaşanan kıtlıklar XVI. yüzyılın başlarında baş gösterip altı yıl boyunca Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde etkisini sürmüştür.¹³ Bu kıtlık felaketi devlet ve toplum üzerinde ciddi sosyal ve ekonomik sorunlara sebebiyet vermiştir. Solak-zade Mehmed kıtlığın boyutunu "Elli altmış dirhem ekmeği bir *Osmani'ye alan şaduman olurdu.*" sözleriyle ifade etmekte, kıtlığın meydana getirdiği yokluğu ve bu yokluğun nasıl bir hayat pahalılığına yol açtığını belirtmektedir. Bu kıtlıkta Bolu ve civarında iki ay boyunca ekmek sıkıntısı yaşanmış hatta ekmek bulunamaz hale gelmiştir. Yine Solak-zade Mehmed Bolu'da meydana gelen ekmek

¹¹ Altun, F. "Afetlerin Ekonomik ve Sosyal Etkiler: Türkiye Örneği Üzerine Bir Değerlendirme". *Sosyal Çalışma Dergisi*, 2 (1), 2-3.

¹² Kılıç, "Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kıtlıklar". *Türkler Ansiklopedisi*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 10, 1339.

¹³ Solak-zade Mehmed Hemdemi. (1989). *Solak-zade Tfarîhi*. (Haz: V. Çabuk) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, I, 430.

yokluğu ile ilgili şu ifadelere yer vermektedir. “Bolu tarafında iki aydan ziyade ekmezsiz geçinip, ot otladıkları nakl edilmiştir.”¹⁴

1. 2. Aşırı Yağışlar

Aşırı ve sağanak yağışlar sel baskınlarına sebebiyet veren doğa olaylarıdır. Sel, sürekli yağmurlardan veya eriyen karlardan oluşan, geçtiği yerlere zarar veren su taşkınlarıdır.¹⁵

Bayezid Dönemi ile ilgili kroniklere yansıyan ilk sel felaketi Meriç ve Tunca Nehri'nin taşması sonucu meydana gelmiştir. Oruç Bey, 24 Şubat 1497 (21 Cemaziyelahir 902) tarihinde Edirne'de başlayan yağışların Tunca ve Meriç Nehri'nin taşmasına ve sel baskınlarına sebep olduğunu, Küçük Pazar ve Çukurbostan'ın sular altında kaldığını, Süleyman Paşa Cami imaret ve tabahatının tahrip olduğunu yazmaktadır.¹⁶ Edirne'nin yanında nehir taşkınını yaşandığı bir diğer bölgede Üsküp'tür. 1500'ün Kasım sonları Aralık başlarında (Cemaziyelevvel başları 906) Vardar Nehri'nin taşması sonucu Üsküp sular altında kalmış ve taşkında beş yüz kişi boğularak can vermiştir.¹⁷

1501-1504 (907-910) yılları arasında Anadolu'nun belirli kesimlerini etkisi altına alan aşırı yağışlar sel ve taşkınlara yol açmış,¹⁸ bu taşkınlar mal-can kayıplarına, tarımsal üretimin sekteye uğramasına neden olmuştur. Bu dönemde Beyşehir Gölü taşmış, Konya Ovası sular altında kalmıştır.¹⁹

Bayezid Dönemi'nde yaşanan başka bir su taşkını ise yine Edirne'de meydana gelen sellerdir. Gelibolulu Mustafa'ya göre 22 Kasım 1509 (9 Şaban 915) tarihinde yaşanan tufan neticesinde Tunca Nehri'nden geçişler üç gün boyunca durmuş, Yenişehir sular altında kalmıştır.²⁰ Solak-zade Mehmed bu afetin 27 Kasım 1509 (14 Şaban 915) tarihinde gerçekleştiğini ifade etmektedir.²¹ Kaynaklar bu facianın o zamana kadar Edirne'de görülen en büyük sel

¹⁴ Solak-zade Mehmed, 430.

¹⁵ *Güncel Türkçe Sözlük*, Haz. H. Akalın, R. Toparlı vd. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1724.

¹⁶ Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*. (Haz: N. Öztürk). İstanbul, 2008, Çamlıca Basın Yayın, 171.

¹⁷ Oruç Beğ, 205.

¹⁸ Solak-zade Mehmed, 430-431.

¹⁹ Solak-zade Mehmed, 430-431.

²⁰ Gelibolulu Mustafa, 921.

²¹ Solak-zade Mehmed, 435.

felaketi olduğunu yazmaktadırlar.²² Bu dönemde sel ve taşkınların yanında dolu yağışlarının da zararlılara sebebiyet verdiği görülmektedir. Oruç Bey'e göre 20 Mayıs 1498 (28 Ramazan 903) günü Dimetoka'da görülen dolu yağışında dört yüz elli-altı yüz dirhem ağırlığını bulan dolu taneleri büyük bir faciyanın yaşanmasına sebep olmuştur.²³

1. 3. Salgın Hastalıklar

Gözle görülemeyecek kadar küçük olmaları sebebiyle uzun süre keşfedilemeyen, varlıkları insanlık tarihinden daha eskiye dayanan mikroorganizmalar (bakteriler, algler, virüsler protozonlar) insanlık üzerinde yararlı ve zararlı etkiler bırakmaktadırlar.²⁴

Zararlı mikroorganizmalar salgın hastalıklara sebep olup toplu ölümlere yol açmaktadırlar.²⁵ İnsanlık bu salgın hastalıklarla tarih boyunca karşı karşıya kalmıştır.

Kaynaklara göre Bayezid Dönemi'nde meydana gelen ilk salgın hastalık (taun'u ekber) vebadır. 1491 (897) yılında Mısır, Şam, Halep'te baş gösteren ve Anadolu'ya da sirayet eden bu salgın; Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarında önemli bir yayılım göstermiştir.²⁶ Oruç Bey'e göre Arap ve Acem topraklarını da etkisi altına alan salgın Mısır'da ilk otuz üç gün içerisinde altı yüz beş bin kişinin hayatını kaybetmesine sebep olmuştur.²⁷ Gelibolulu Mustafa ise bu sayıyı altı yüz yirmi beş bin olarak vermektedir.²⁸

Gelibolulu Mustafa'ya göre salgın İstanbul'da görüldüğü günden itibaren ilk on beş gün içerisinde yirmi bir bin, devam eden on yedi gün içerisinde ise otuz bin can almıştır.²⁹ Bu dönemde Edirne'de bulunan Bayezid, başkentte vebadan otuz iki gün içerisinde elli bir bin kişinin hayatını kaybetmesi üzerine payitahta

²² Gelibolulu Mustafa, 921; Solak-zade Mehmed, 435.

²³ Oruç Beğ, 184-185.

²⁴ Kılıç, "Tarihte Küresel Salgın Hastalıklar ve Toplum Hayatına Etkileri". M. Şeker, A. Özer vd (Editörler). *Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 17.

²⁵ Kılıç, 17.

²⁶ Gelibolulu Mustafa, 868.

²⁷ Oruç Beğ, 153.

²⁸ Gelibolulu Mustafa, 868.

²⁹ Gelibolulu, 868.

hareket etmeyerek tedbiren dört ay boyunca Edirne'de kalmıştır.³⁰ Ayrıca Oruç Beğ salgının insanlarda korkuya neden olduğunu, kıyametin geldiğine delalet olarak gösterildiğini yazmaktadır.³¹

Hayatını kaybeden kişi sayısına, Bayezid'in dört ay boyunca İstanbul'a gidemeyip Edirne'de kalmış olmasına ve salgının kıyametin gelişiyle ilişkilendirilmesine bakılırsa salgının boyutlarının ne derece yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Bu salgının yanında Osmanlı Devleti XVI. yüzyılın başında yeni bir veba tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Kaynaklarda salgının tarihi ile ilgili bir kesinlik söz konusu değildir. Solak-zade Mehmed'e göre salgın 1500'de (906),³² Müneccimbaşı Ahmed'e göre ise 1503 (909) yılında başlamıştır.³³ Kroniklerin farklı tarihleri işaret etmelerinin sebebi muhtemelen vebanın uzun yıllar etkisini sürdürmüş olması ile alakalıdır. Bu salgın aralıksız üç yıl boyunca devam etmiştir.³⁴

1. 4. Yangınlar

Yangınlar doğa olayları ve insan eliyle meydana gelen afetler olarak iki şekilde ele alınmaktadır. Doğa olaylarına bağlı olarak meydana gelen ve doğal afetler arasında gösterilen yangınlar; depremler, yıldırım düşmeleri gibi sebeplerle meydana gelmektedirler.

Bayezid Dönemi'nde doğa olayları sonucu meydana gelen ve kroniklere yansıyan ilk hadise Edirne Yangınları'dır.³⁵ *Oruç Beğ Tarihi* ve *Anonim Osmanlı Tarihi*'ne göre 23 Haziran 1488 (24 Recep 893) tarihinde düşen yıldırımlar şehrin yedi noktasında yangınların çıkmasına sebep olmuştur.³⁶ *Anonim Tevârih-i Osman* ise bu

³⁰ Hoca Sadettin Efendi, *Tacüt-Tevârih*. (Haz: İ. Parmaksızoğlu). Ankara, 1992, Kültür Bakanlığı Yayınları, III, 275-276; Solak-zade Mehmed, s. 412.

³¹ Oruç Beğ, 153.

³² Solak-zade Mehmed s, 412-413.

³³ Müneccimbaşı Ahmed Dede. (t.y). *Sahâif-ül Ahbar fi Vekâyi-ül-a'sar*, (Ter: İ Erünsa). İstanbul: Tercüman, II, 418.

³⁴ Solak-zade Mehmed, 430; Müneccimbaşı Ahmed, 418.

³⁵ Oruç Beğ, 142; *Anonim Tevârih-i Al-i Osman F Giese Neşri*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 123.

³⁶ Oruç Beğ, 142; *Anonim Osmanlı Kroniği*, İstanbul: Türkiye Araştırmaları Vakfı, 134.

kaynakların aksine felaketin 1489 (894) yılında gerçekleştiğini yazmaktadır.³⁷

Yıldırım düşmesi neticesinde meydana gelen bir başka felaket ise İstanbul At Meydanı'nın da çıkan yangın ve patlamadır. Hoca Sadettin, şehrin bir anda kara bulutlarla kaplandığını, adeta gündüz vaktinde gecenin yaşandığını, insanların başlayan sağanaktan ve düşen yıldırımlardan kıyametin koptuğu zannına kapıldıklarını yazmaktadır.³⁸ Düşen bu yıldırımlar neticesinde İstanbul'un birçok noktasında yangınlar meydana gelmiştir. Yıldırım düşmesi sonucu tahribatın yaşandığı yerlerden biriside At Meydanı'nın da bulunan Güngörmez Kilisesi'dir.³⁹ Kiliseye isabet eden yıldırımlar kilise ve çevresinde yangın çıkmasına sebep olmuştur. Özellikle kilisenin barut deposu olarak kullanılmakta oluşu faciyanın boyutunu arttırmış, kilisede bulunan mühimmat infilak ederek patlamıştır.⁴⁰

Bazı kronikler bu hadisenin tarihini gün farklıya vermektedirler. Hoca Sadettin olayın 13 Temmuz 1490'da (24 Şaban 895) gerçekleştiğini,⁴¹ Solak-zade Mehmed 11 Temmuz'da (22 Şaban) yaşandığını,⁴² Müneccimbaşı Ahmed ise 12 Temmuz (23 Şaban) günü⁴³ meydana geldiğini yazmaktadırlar. Ancak bu kroniklerin aksine bu olay Oruç Bey'e göre 21 Temmuz 1489 (22 Şaban 894) tarihinde gerçekleşmiştir.⁴⁴

Patlamanın vermiş olduğu sarsıntının etkisiyle meydana gelen depremde kilise civarında bulunan dört mahalle tahrip olmuştur.⁴⁵ Ayrıca patlamada havaya uçan binanın taşları Tophane, Galata, Beşiktaş, Üsküdar hatta Fındıklı Sahili'ne ve Kınalı Ada civarına kadar dağılmış, düştüğü yerlerde can ve mal kaybına neden olmuştur.⁴⁶

³⁷ *Anonim Tevarih-i Al-i Osman*, 123.

³⁸ Hoca Sadettin, s. 267.

³⁹ Oruç Beğ, s. 145; Hoca Sadettin, s. 267; Müneccimbaşı Ahmed, s. 391.

⁴⁰ Matrakçı Nasuh, *Rüstem Paşa Tarihi Olarak Bilinen Tarih-i Al'i Osman*. (Haz: G. İnan). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 290; Hoca Sadettin, s. 267; Müneccimbaşı Ahmed, s. 391-392; Solak-zade Mehmed, s. 410.

⁴¹ Hoca Sadettin, s. 267.

⁴² Solak-zade Mehmed s. 409.

⁴³ Müneccimbaşı Ahmed, s. 391.

⁴⁴ Oruç Beğ, s. 145.

⁴⁵ Hoca Sadettin, s. 268; Solak-zade Mehmed, s. 410; Müneccimbaşı Ahmed, s. 391-392.

⁴⁶ Müneccimbaşı Ahmed, s. 391-392.

Matrakçı Nasuh, bu olayda can kaybının beş-altı bini bulduğunu, Bayezid'in ise tedbiren Edirne'ye hareket edip bir süre orada kaldığını yazmaktadır.⁴⁷

3 Haziran 1497 (2 Şevval 902) tarihinde yine Edirne'de Sultan Murat Han İmareti'ne yıldırım düşmesi sonucu çıkan yangında imaretin imamı Mevlana Yahya Efendi ve Hallac-ı Zagnos adlı bir kişi vefat etmişlerdir.⁴⁸

Bayezid Dönemi'nde İstanbul'da meydana gelen başka bir hadise ise Galata Yangını'dır. Olayın yıldırım düşmesi sonucu gerçekleştiğini ifade eden Oruç Bey, yangının 17 Kasım 1501 (6 Cemaziyevvel 907) tarihinde meydana geldiğini,⁴⁹ Münecimbaşı Ahmed ise hadisenin 907 Cenaziyelahir'in ilk gecesi gerçekleştiğini yazmaktadırlar.⁵⁰ O halde Münecimbaşı Ahmed'e göre hadise miladi 12 Aralık gecesi yaşanmış olmalıdır.

Galata'da meydana gelen ve kısa zamanda yayılım gösteren bu yangının bölgede bulunan barut mahzenine sıçrama ihtimali endişe ve korkuya sebep olmuştur. Bu endişe ve korku dönemin devlet adamlarını facia ile yakından ilgilenmeye sevk etmiştir. Bu noktada Veziriazam Mesih Paşa, Karagöz Ağa ve Galata kadısı yangını yakından takip etmek için felaketin yaşandığı bölgeye gitmişlerdir.⁵¹ Yangının barut mahzenine sıçraması üzerine meydana gelen patlamada etrafa dağılan taş parçalarından bazıları, çalışmaları sevk ve idare etmekte olan Mesih Paşa ve Galata kadısına isabet etmiştir.⁵² Ağır yaralanan Mesih Paşa ve Galata kadısı olaydan beş gün sonra vefat etmişlerdir.⁵³

1. 5. Depremler

Kaynaklarda daha çok "zelzele" olarak karşımıza çıkan bu kavram, şiddetli bir şekilde meydana gelen sarsıntı anlamına gelmekte olup yeraltındaki fay kırıklarında biriken enerjinin boşalma-

⁴⁷ Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Sultan Bayezid*, İstanbul, Arvana Yayıncılık, 66.

⁴⁸ Oruç Beğ, 173

⁴⁹ Oruç Beğ, 214.

⁵⁰ Münecimbaşı Ahmed, 415.

⁵¹ Hoca Sadettin, 326; Solak-zade Mehmed, 434.

⁵² Oruç Beğ, 214; Hoca Sadettin, s 326; Solak-zade Mehmed, 424; Münecimbaşı Ahmed, s 415.

⁵³ Hoca Sadettin, s 326; Solak-zade Mehmed, s. 424.

sı sonucu yeryüzünde oluşan yer değiştirme hareketidir.⁵⁴ İnsanlık bu doğa olayı ile tarihin her döneminde karşı karşıya kalmıştır. Depremler günümüzde deprem kuşağı üzerinde yer alan bölgelerde görülmeye devam etmektedir. Bayezid'in saltanatında da meydana geldiği anlaşılan bu afetler büyük tahribatlara yol açmıştır.

Bayezid Dönemi'nin ilk depremi kroniklere göre İstanbul'da yaşanmıştır. 29 Kasım 1488 (24 Zilhicce 893) tarihinde akşamüstü meydana gelen bu depremde Yeni Cami'nin büyük kubbesinde yer yarıklar oluşmuştur.⁵⁵

İstanbul bu felaketten bir sene sonra bir deprem daha geçirmiştir. Deprem 16 Ocak 1489 (13 Safer 894) tarihinde sabahın ilk saatlerinde meydana gelmiştir.⁵⁶ Kroniklerde felaketin boyutu ve verdiği hasar ile ilgili teferruatlı bilgiler bulunmamaktadır. *Oruç Beğ Tarihi* ve *Anonim Tevarih-i Al-i Osman* bu depremde bazı cami minarelerinin yıkıldığını yazmaktadırlar.⁵⁷ Bu depremin İstanbul'un Türk hakimiyetine geçişi ile birlikte yaşanan ilk şiddetli deprem olduğuna dair bir kanaat söz konusudur.⁵⁸ Ancak birer sene arayla yaşanan her iki felaketin de diğer kaynaklarda yer almaması, *Oruç Beğ Tarihi* ve *Anonim Tevarih-i Al-i Osman*'da da depremlerin vermiş oldukları hasar ile ilgili teferruatlı bilgilere yer verilmemesi, bu felaketlerin hafif ölçekli birer sarsıntıdan ibaret olduğu düşüncesini akla daha yatkın kılmaktadır.

Bayezid Dönemi'nde İstanbul'da meydana gelen başka bir deprem ise 13 Kasım 1498 (28 Rebülevvel 904) tarihinde yatsı vaktinde vuku bulmuştur.⁵⁹ Ayrıca 25 Şubat 1502 (17 Şaban 907) tarihinde Rumeli'de yaşanan Serez yakınlarındaki Filibecik ve civarının etkilendiği bir depremde iki köy yerle bir olmuş ve iki yüzden fazla kişi hayatını kaybetmiştir.⁶⁰

Bu dönemde büyüklüğü ile en çok dikkat çeken deprem, 1509 İstanbul Depremi'dir. Bu deprem gerek sosyoekonomik alandaki yıkıcı etkisi gerekse yaşattığı psikolojik travmalar sebebiyle

⁵⁴ Unat, Y. (2013). "Zelzele". *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV, 44, 231.

⁵⁵ Oruç Beğ, 143.

⁵⁶ *Anonim Tevarih-i Al-i Osman*, 123.

⁵⁷ Oruç Bey, 143-144; *Anonim Tevarih-i Al-i Osmani*, 123.

⁵⁸ Ürekli, F., "Osmanlı Döneminde İstanbul'da Meydana Gelen Afetlere İlişkin Literatür". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8 (16),102.

⁵⁹ Oruç Beğ, 185.

⁶⁰ Oruç Beğ, 217-218.

kaynaklar tarafından kıyamet-i suğra (küçük kıyamet) olarak adlandırılmıştır.⁶¹

Kronikler ekseriyetle depremin meydana geliş tarihi ile ilgili aynı yılı ancak farklı ay ve günleri işaret etmektedirler. Hoca Sadettin, tam tarih belirtmeyerek depremin Ağustos-Eylül 1509'da (Cemaziyelevvel 915) meydana geldiğini,⁶² *Anonim Osmanlı Kroniği* 22 Ağustos (6 Cemaziyelevvel) gecesi vuku bulduğunu, Gelibolulu Mustafa 12 Ağustos (25 Rebülahir) gecesi yaşandığını⁶³ Lütfi Paşa ise 1509 (915) yılı içerisinde gerçekleştiğini yazmaktadırlar.⁶⁴ Bu durumun sebebi kaynakların tutarsızlığının aksine depremin ardından günlerce yaşanan sarsıntılardır. Bu sarsıntılar kimi kaynaklara göre bir aya yakın bir süre⁶⁵ kimi kaynaklara göre ise kırk beş gün boyunca devam etmiştir.⁶⁶ Öyle ki sarsıntılar sebebiyle Bayezid için sarayda ahşap odalar inşa edilmiştir.⁶⁷ Ancak Matrakçı Nasuh ve Solak-zade Mehmed depremin meydana geliş tarihi ile ilgili farklı görüşler otaya koymaktadırlar. Matrakçı Nasuh olayın 21 Eylül 1508'de (25 Cemaziyelevvel 914) gerçekleştiğini ifade etmekte,⁶⁸ Solak-zade Mehmed ise Ağustos-Eylül 1508 (Cemaziyelevvel 914) veya aynı yılın 23 Ağustos'unda (25 Rebülahir) meydana geldiğini yazmaktadır.⁶⁹

Deprem ve günlerce devam eden artçı sarsıntılar İstanbul'da büyük bir hasara yol açmış, bu felakette yüz doksan mescit, bin yetmiş ev, cami minarelerinin tamamı yıkılmıştır.⁷⁰ Ayrıca İstanbul'un hisarları Eğri Kapı'dan Yedi Kule'ye ve oradan da İshak Paşa Kapısı'na kadar yıkılmış, diğer bölgelerde ise derin çatlaklar oluşmuştur.⁷¹ Saray-ı Amire'nin denize bakan tarafında bulunan (Hastalar Kapısı) Dilsiz Kapısı'ndan, Kayıklar Kapısı'na kadar olan

⁶¹ Gelibolulu Mustafa, 920; Solak-zade Mehmed, 435.

⁶² Hoca Sadettin Efendi, *Tacüt-Tevarih*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, IV, 3.

⁶³ *Anonim Osmanlı Tarihi*, 139.

⁶⁴ Lütfi Paşa, *Tevarih-i Al-i Osman*, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 195.

⁶⁵ Hoca Sadettin, 3; Müneccimbaşı Ahmed, s. 435.

⁶⁶ Gelibolulu Mustafa, s. 920; Solak-zade Mehmed, s. 435.

⁶⁷ Hoca Sadettin, 5; Solak-zade Mehmed, 436.

⁶⁸ Matrakçı Nasuh, 295.

⁶⁹ Solak-zade Mehmed, 435.

⁷⁰ Gelibolulu Mustafa, 920; Solak-zade Mehmed, 435.

⁷¹ Gelibolulu Mustafa, 920; Solak-zade Mehmed, 435.

surlar da harap olmuş, Semaniye Medresesi'nin üç kubbesi çökmüştür.⁷²

Bazı kronikler Sultan Mehmed Cami'nde hasar oluştuğunu ve Bayezid Cami'in kubbesinin yıkıldığını yazmaktadırlar.⁷³ Ancak bu kroniklerin aksine *Haniwaldanus Anonimi'*ne göre Bayezid Cami'si yıkılmıştır.⁷⁴

Felaketin ardından bin beş yüz insan enkazın altından çıkarılmış,⁷⁵ can kaybı ise beş bini bulmuştur.⁷⁶ Bayezid ise sarsıntıların devam etmesi üzerine Edirne'ye hareket etmiş, bir süre orada kalmıştır.⁷⁷ Ancak 23 Ekim 1509 (9 Recep 915) ve 16 Kasım 1509 (3 Şaban 915) tarihlerinde Edirne'de de depremler meydana gelmiştir.⁷⁸

Bu tarihlerde Edirne ve İstanbul'un yanında Çorum'da da bir depremin görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu felakette Çorum'daki mescitlerin tamamı yıkılmış, iki mahalle tamamen yok olmuştur.⁷⁹

İstanbul Depremi sonrası şehrin tamiri için yirmi evden bir kişi görevlendirilerek hane başına yirmişer akçe vergi konulmuş, şehzadelerin sancakları muaf tutularak Anadolu'dan otuz yedi bin, Rumeli'den ise yirmi dokuz bin kişi çağırılmıştır.⁸⁰ Ayrıca İstanbul'a üç bin bina ustası ve marangoz getirtilerek üç bin müsellemler ve sekiz bin yaya kireç yapakla görevlendirilip şehrin yeniden imarına girişilmiştir.⁸¹ Kaynaklar İstanbul'un imarı için imparatorluğun çeşitli bölgelerinden çağrılan bu görevlilerin sayısının seksen bini bulduğunu yazmaktadırlar.⁸²

⁷² Gelibolulu Mustafa, 920-921; Solak-zade Mehmed, 435-436.

⁷³ Gelibolulu Mustafa, 920-921; Solak-zade Mehmed, 435-436.

⁷⁴ *Haniwaldanus Anonimi'ne Göre Sultan Bayezid-i Veli 1481-1512*. (Haz: R. F. Krelitel, Çev: N. Öztürk). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 43.

⁷⁵ Menavino, G. A. (2011). *Türlerin Hayatı ve Adetleri Üzerine Bir İnceleme*, Dergah Yayınları, İstanbul, tsz. 124.

⁷⁶ Gelibolulu Mustafa, 920; Solak-zade Mehmed, 435.

⁷⁷ İbn Kemal. (1997). *Tevarih-i Ali Osman VIII. Defter*. (Haz. A. Uğur). Ankara: TTK Basımevi, 279; *Haniwaldanus Anonimi'ne Göre Sultan Bayezid-i Veli*, 43; Hoca Sadettin, 5; Münecimbaşı Ahmed, 421.

⁷⁸ Gelibolulu Mustafa, 921.

⁷⁹ Gelibolulu Mustafa, 920.

⁸⁰ Solak-zade Mehmed, 437.

⁸¹ Solak-zade Mehmed, 437.

⁸² Menavino, G. A. 125; *Anonim Osmanlı Tarihi*, 134.

Enkazın kaldırılarak şehrin yeniden imarı ve inşası için başlatılan bu çalışmalar kimi kaynaklara göre iki⁸³ kimi kaynaklara göre ise üç⁸⁴ ay gibi kısa bir süre içerisinde tamamlanmıştır.

Haniwaldanus Anonimi, Bayezid'in depremlerin ardından alimleri toplayıp depremlerin sebeplerini ve manasını sorduğunu, alimlerin ise bu felaketlerle insanların cezalandırıldığını, yakın gelecekte kötü hava şartları ve büyük savaşların yaşanacağını ifade ettiklerini yazmaktadır.⁸⁵

2. Doğal Afetlerin Yansımaları

Tarihin her safhasında meydana gelen doğal afetlerin Bayezid Dönemi'nde da yaşandığı görülmektedir. Kıtılık, sel, salgın hastalıklar ve depremler gibi insanlığın çoğu kez çaresiz kaldığı bu faciaların sonucu ise karşı konulamaz can-mal kayıplarıdır.

Bu dönemde Anadolu'da yaşanan aşırı yağışlar ve sel baskınları bu kayıpların yanında tarımsal üretimin de sekteye uğramasına sebep olmuş, bu durum kıtlıkları beraberinde getirmiştir. Kıtlıklar ise insanları yokluk ve açlıkla karşı karşıya bırakmıştır. Ayrıca bu durum devletin vergi gelirlerini de olumsuz yönde etkilemiş olmalıdır.

Bu afetlerin yanında yangın ve deprem gibi felaketlerin de Osmanlı toplumuna zararlar verdiği görülmektedir. Kroniklerde daha çok büyük şehirlerde meydana gelen yangın ve depremlerin üzerinde durulmaktadır. Bu felaketler can kayıplarının yanında ekonomik kayıpların da yaşandığı afetlerdir. Özellikle 1509 İstanbul Depremi'nin ekonomik etkileri, sadece başkenti etkilemekle kalmayıp imparatorluğun tamamını hatta İstanbul'un bölgenin ticari bağlamda başat gücü konumunda oluşu sebebiyle uluslararası ticareti de sekteye uğratabilecek ölçekteydi.

F. Emecen ise 1509 İstanbul Depremi'nin ekonomik yansımalarının yanında siyasi bir boyut da taşıdığını ifade etmektedir. Emecen'e göre 1509 Depremi, Şahkulu İsyanı'nın ortaya çıkış motivasyonları arasında yer almaktadır. Şahkulu, İstanbul'un fethi ile birlikte kıyamet gününün yaklaştığına dair ortaya atılan görüşlerin bir yansıması olarak hicri XI. yüzyılın son asır olacağı ve methinin

⁸³ İbn Kemal, 280.

⁸⁴ Menavino, G. A, 125.

⁸⁵ *Haniwaldanus Anonimi'ne Göre Sultan Bayezid-i Veli, 44.*

zuhur edeceği iddialarını, İstanbul Depremi'nin neden olduğu sosyoekonomik etkiler ile birleştirerek bir kurtarıcı olarak mehdi vasfıyla ortaya çıkmıştır.⁸⁶

Görüldüğü üzere imparatorluğun ve geleneksel dünyanın lokomotifi konumunda olan İstanbul'u vurması hasebiyle ekonomide ve sosyal hayatta olumsuz bir etki yaratan İstanbul Depremi'nin yansımaları sadece mal ve cam kaybıyla sınırlı kalmamıştır. Bu deprem belirli bir süredir faaliyet içerisinde olan ve Rume- li'deki uzantılarıyla sistematik bir hüviyette olduğu anlaşılır⁸⁷ Şahkulu İsyanı'nın dini-ideolojik motivasyonunun bir aracı olmuştur. Şahkulu, depremin yarattığı psikolojik travmanın etkisiyle bu felaketin kıyametin habercisi olduğuna dair kamuoyunda oluşan kanaati kullanarak mehdilik iddiasıyla iktidarı ele geçirme çabası- na girişmiştir.

1509 Depremi'nin yanında Bayezid Dönemi'nde meydana gelen diğer doğal afetlerin de Şahkulu İsyanı ve yine bu dönemde patlak veren Nur Halife İsyanı'nın kitlesel bir harekete dönüşmele- rinde önemli etkiler taşıdıkları söylenebilir. Özellikle XVI. yüzyılın başlarında Anadolu'da görülen ve altı yıl boyunca devam eden kıtlık, halkı ekonomik açıdan sıkıntıya sokmuş ve bu durum top- lumun bazı kesimlerini yeni arayışlara iterek isyana kalkışan bu grupların kucağına itmiştir. Ayrıca Salgın hastalıkların ve 1501- 1504 (907-910) yılları arasında Anadolu'da yaşanan aşırı yağışların üretime zarar verdiği açıktır. Konya Ovası'nı sular altında bırakan bu sağanak ve seller, geleneksel dünyanın yegane iktisadi gücü durumunda olan tarımsal üretime dolayısıyla Osmanlı ekonomisi- ne ciddi zararlar vermiştir. Böylece üreten kesimde oluşan mem- nuniyetsizlik başta Timarlı sipahiler olmak üzere üretici sınıfını muhalif hareketlere katılmaya sevk etmiştir.

Sonuç

İnsanlık tarihi kadar eski olan doğal afetler toplumları ve devletleri tarihin her safhasında etkileyen felaketler olarak karşı- mıza çıkmaktadır. Bayezid Dönemi doğal afetleri de devlet ve top-

⁸⁶ Emecen, F. M. (2015). "İhtilalci Mehdilik Hareketi mi? Şahkulu Baba Tekeli İsyanı Üzerine Yeni Yaklaşımlar". A Koçal, Z. Berktaş (Editörler). *Ötekilerin Peşinde Ah- met Yaşar Ocak'a Armağan*. İstanbul: Timaş Yayınları, 527-534.

⁸⁷ Emecen, F. (2010). "Şahkulu Baba Tekeli" *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 38, 285.

lumu derinden etkilemiş hatta siyasetin seyrini değiştirebilecek sorunlar doğurmuştur.

Meydana gelen aşırı yağışlar sel ve taşkınlara sebep olmuş, bu durum tarımı olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca bu felaketler mal ve can kayıplarına yol açmıştır. Üretimin sekteye uğraması yokluk ve kıtlıkları beraberinde getirmiştir.

Sel baskınları ve kıtlıkların yanında yaşanan salgın hastalıklar sonucunda birçok insan yaşamını yitirmiştir. Bu durum askeri ve tarımsal bakımdan geleneksel dünyanın en önemli unsuru durumunda olan insan gücüne zarar vermiştir.

Bu dönemde yangın ve depremlerin de Osmanlı toplumunu maddi ve manevi bağlamda olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Çıkan yangınlar ve meydana gelen depremler neticesinde ekonomik kayıplar yaşanmış, bu felaketlerde birçok insan hayatını kaybetmiştir. Ayrıca afetler toplumu psikolojik olarak etkileyerek kıyameti ve yok oluşu hatırlatacak kadar büyük psikolojik travmalara sebep olmuştur.

Bayezid Dönemi afetleri bu sosyoekonomik etkileri ile siyasi meselelerin çok boyutlu bir hal alarak bir takım muhalif hareketlerin kitleleşip ivme kazanmalarına imkan sağlamıştır. Bayezid'in saltanatının son döneminde ortaya çıkan Şahkulu, 1509 İstanbul Depremi'ni de fırsat bilerek hali hazırda gündemi işgal eden kıyamet söylev ve senaryolarını bu faciayla ilişkilendirip mehdilik iddiasıyla bir isyan hareketi başlatmıştır. Ayrıca bu doğal afetler neticesinde tarımsal üretimin zaman zaman sekteye uğraması ekonomik sıkıntılara sebebiyet vermiş, bu durum Şahkulu ve Nur Halife İsyancı'nun halk arasında karşılık bulmasında önemli bir sebep teşkil etmiştir.

Kaynakça

Kaynak Eserler

Anonim Osmanlı Kroniği. (2000). (Haz: N. Öztürk). İstanbul: Türkiye Araştırmaları Vakfı.

Anonim Tevarih-i Al-i Osman F Giese Neşir, (1992). (N. Azamat). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Gelibolulu Mustafa Ali. (1997). *Kitabüt't Tarih-i Kühü'l Ahbar*. (A. Uğur, M. Çuhadar vd). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, I, II.

- Haniwaldanus Anonimi'ne Göre Sultan Bayezid-i Veli 1481-1512.* (1997). (Haz: R. F. Krelitel, Çev: N. Öztürk). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı,
- Hoca Sadettin Efendi. (1992). *Tacüt-Tevarih*. (Haz: İ. Parmaksızoğlu). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, III.
- Hoca Sadettin Efendi. (1992). *Tacüt-Tevarih*. (Haz: İ. Parmaksızoğlu). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, IV.
- İbn Kemal. (1997). *Tevarih-i Ali Osman VIII. Defter*. (Haz. A. Uğur). Ankara: TTK Basımevi.
- Lütfi Paşa. (2001). *Tevarih-i Al-i Osman*. (Haz: K. Atik). Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Matrakçı Nasuh. (2015). *Tarih-i Sultan Bayezid*. (Haz: R. Bilge). İstanbul: Arvana Yayıncılık.
- Matrakçı Nasuh. (2019). *Rüstem Paşa Tarihi Olarak Bilinen Tarih-i Al'i Osman*. (Haz: G. İnan). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Menavino, G. A. (2011). *Türeklerin Hayatı ve Adetleri Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Müneccimbaşı Ahmed Dede. (t.y). *Sahaif-ül Ahbar fi Vekayi-ül-a'sar*, (Ter: İ Erünsa). İstanbul: Tercüman, II.
- Oruç Beğ. (2008). *Oruç Beğ Tarihi*. (Haz: N. Öztürk). İstanbul: Çamlıca Basın Yayın.
- Solak-zade Mehmed Hemdemi. (1989). *Solak-zade Tarihi*. (Haz: V. Çabuk) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, I.
- Araştırma-İnceleme Eserler**
- Altun, F. (2018). "Afetlerin Ekonomik ve Sosyal Etkiler: Türkiye Örneği Üzerine Bir Değerlendirme". *Sosyal Çalışma Dergisi*, 2(1), 1-15.
- Bostan, İ. (2009). "II. Bayezid Döneminde Osmanlı Denizciliği". İ. Bostan, S. Özbakan (Editörler). *Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Türk Denizcilik Tarihi*. İstanbul. Deniz Basımevi Müdürlüğü, I, 111-119.
- Cezar, M. (2011). *Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli Haritalı*. Ankara: TTK Basımevi, I.
- Emecen, F. M. (2018). *Yavuz Sultan Selim*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Emecen, F. (2010). "Şahkulu Baba Tekeli". *İslam Ansiklopedisi*.

- İstanbul: TDV, 38, 284-286.
- Emecen, F. M. (2015). "İhtilalci Mehdilik Hareketi mi? Şahkulu Baba Tekeli İsyanı Üzerine Yeni Yaklaşımlar". A Koçal, Z. Berktaş (Editörler). *Ötekilerin Peşinde Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan*. İstanbul: Timaş Yayınları, 521-534.
- Güncel Türkçe Sözlük* (2005). (Haz. H. Akalın, R. Toparlı vd) Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kılıç, O. (2002) "Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kıtlıklar". *Türkler Ansiklopedisi*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 10, 1339-1356.
- Kılıç, O. (2020). "Tarihte Küresel Salgın Hastalıklar ve Toplum Hayatına Etkileri". M. Şeker, A. Özer vd (Editörler). *Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Mazlum, M. (2006). *Osmanlı Kaynaklarına Göre II. Bayezid-Cem Mücadelesi ve Osmanlı Devleti'nin Dış Politikasına Etkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tansel, S. (1966). *Sultan II. Bayezid'in Siyasi Hayatı*. İstanbul: MEB.
- Tekindağ, Ş. (1967). "Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı". *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, I(3), 35.
- Turan, Ş. (1992). "Bayezid II". *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV, 5, s 234-238.
- Unat, Y. (2013). "Zelzele". *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV, 44, 231-233.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1995). *Osmanlı Tarihi*. Ankara: TTK, II.
- Ürekli, F. (2010). "Osmanlı Döneminde İstanbul'da Meydana Gelen Afetlere İlişkin Literatür". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8(16),101-130.